

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՐՏԱՅՐՎԱԵՐՆԵՐԸ ԶՅ ԵՎ ԱՐՑԱԿԻ ԴԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵԲՍՈՒՄ* 1

ՀՏԴ 308

10.52063/25792652-2022.3.14-20

ԱՐՄԵՆ ԽԱԶԻԿՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի

կիրառական սոցիոլոգիայի ամբիոնի ասպիրանտ,

Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի հանրային հաղորդակցության

սեմինոլոգիաների գիտաուսումնական կենտրոնի դասախոս,

«Արար» քաղաքակրթական հետազոտությունների հիմնադրամի տնօրեն,

ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

armkhachikyan@gmail.com

2020թ. պատերազմը ոչ միայն զգալի կորուստներ պատճառեց Արցախին և ՀՀ-ին, այլև ստիպեց վերաիմաստավորել ռազմավարական առաջնահերթությունները:

Սույն հոդվածի խնդրո առարկա են ժողովրդագրական հիմնախնդիրներն Արցախի և Հայաստանի պաշտպանական հնարավորությունների համատեքստում: Վերլուծության մեթոդական հիմք են հանդիսացել պաշտոնական վիճակագրական տվյալները, սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքները, պաշտոնատար անձանց հրապարակումները:

Քննության են առնվում Հայաստանի, Արցախի և Ադրբեջանի Հանրապետությունների ժողովրդագրական վիճակի վերաբերյալ տվյալները պատերազմի հետևանքների պայմաններում, ինչպես նաև Հայկական բանակի և թիրախային-համեմատելի երկրների մոբիլիզացիոն հնարավորությունները, զինծառայության նկատմամբ վերաբերմունքն ու վարկանիշը: Ադրբեջանում 20-54 տարեկան տղամարդկանց թվաքանակը շուրջ 3.6 անգամ գերազանցում է հայկական երկու հանրապետությունների համապատասխան թվաքանակին: Ըստ միջազգային ինդեքսավորման տվյալների՝ պատերազմի պայմաններում Հայաստանի մշտական բնակչության 8.7%-ն ընդգրկվում է մոբիլիզացիոն ռեսուրսում, մինչդեռ Ադրբեջանի դեպքում ցուցանիշը 4.6% է: Մոբիլիզացիոն ռեսուրսի ձևավորման հարցում, այդ թվում՝ կամավորության սկզբունքով բանակը համարելիս որոշիչ է զինծառայության նկատմամբ վերաբերմունքը, որը ձևավորում է մոբիլիզացիայի մասնակցության նկատմամբ մոտիվացիան: Հայկական բանակի վարկանիշը զգալի անկում է ապրել, ինչը անխուսափելիորեն բացասաբար է ազդելու պաշտպանական մարտահրավերներին դիմագրավելու հարցում, մոտ 35%-ով նվազել է բանակի նկատմամբ դրական գնահատականը: Այսպիսով՝ անհրաժեշտ է ռազմավարական և օպերատիվ մակարդակներում հստակեցնել և սահմանել մեր երկրի անվտանգության ապահովման և պաշտպանության իրականացման մոդելը, որի հիման վրա

* Հոդվածը ներկայացվել է 19.09.2022թ., գրախոսվել՝ 12.10.2022թ., տպագրության ընդունվել է 30.10.2022թ.:

1 Ծանոթագրություն: Հետազոտությունն իրականացվել է Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՍՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 21T-6A273 ծածկագրով «Ժողովրդագրական անցման ներկա փուլը Հայաստանի Հանրապետությունում (2020 թ. Արցախյան II պատերազմի և COVID-19 համավարակի ազդեցության գնահատմամբ)» գիտական նախագծի շրջանակներում:

ԿՃԱՎՈՐՎԵՆ ՍԱԽՄԱՆԱԳԾԻ ԿԱԶՄՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱԽՈՎՄԱՆ ԽԱՄԱԿԱՐԳՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ:

Հիմնաբառեր՝ Հայաստանի Հանրապետություն, Արցախ, Ժողովրդագրություն, անվտանգային համակարգ, զինծառայություն, բանակի հեղինակություն, ռազմական ներուժ, մոբիլիզացիոն ռեսուրս:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի և Արցախի անվտանգության հարցում հսկայական ազդեցություն ունեցավ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեյջանի կողմից սանձազերծված 44-օրյա պատերազմը, որը բազմակողմանի աղետալի հետևանքներ առաջացրեց ոչ միայն անվտանգային համակարգում, այլև սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և այլ համակարգերում: Պատերազմը ոչ միայն զգալի կորուստներ ու վնասներ պատճառեց Արցախի ու Հայաստանի Հանրապետություններին, այլև ստիպեց վերախմբավորվել և վերածնակերպել բոլոր ոլորտների ռազմավարական ուղղությունները, առաջնահերթություններն ու պետական քաղաքականությունը: Այս առումով խիստ կարևոր է ուսումնասիրել ժողովրդագրական պատկերը, ռիսկերն ու մարտահրավերները, ընդ որում, անհրաժեշտ է հատկապես ուշադրություն դարձնել անվտանգության ավազանի և կազմակերպչական հնարավորությունների տեսանկյունից ուսումնասիրությանը:

Անվտանգության համակարգի կազմակերպչական մեխանիզմներում կարևորագույն դեր ունի մարդկային ռեսուրսը՝ թե՛ որակական, թե՛ քանակական տեսանկյունից: Հաշվի առնելով հարևան թշնամական երկրի դեմոգրաֆիական համեմատաբար նպաստավոր պայմանները՝ պետք է առավելագույնս արդյունավետ կերպով կիրառել պահեստագորային տարիքի բնակչության մոբիլիզացիոն հնարավորությունները:

Հոդվածի **նպատակն է՝** ժողովրդագրական մարտահրավերները վերլուծել ՀՀ և Արցախի կազմակերպչական հնարավորությունների համատեքստում, **խնդիրներն** են՝ համապատասխան ժողովրդագրական տվյալների վերլուծությունը, նաև պատերազմից հետո հայկական բանակի ռազմական ներուժը և մոբիլիզացիոն հնարավորությունները, ինչպես նաև զինծառայության անցնելու միտումներն ու բանակի հեղինակության դինամիկան՝ զինված ուժերի համալրման տեսանկյունից:

Քննարկում և արդյունքներ

Հոդվածում քննարկվում և արդյունքներ են ստացվում ներքոնշյալ այնպիսի հիմնահարցերի ուսումնասիրության միջոցով, ինչպիսիք են՝ Հայաստանի, Արցախի և Ադրբեյջանի Հանրապետությունների սեռատարիքային կազմի, պահեստագորային տարիքի տղամարդկանց թվաքանակը, 44-օրյա պատերազմի և տեղահանությունների հետևանքով Արցախի ժողովրդագրական իրավիճակը, Հայկական բանակի և համեմատելի երկրների զինված ուժերի ակտիվ և մոբիլիզացիոն ռեսուրսերի թվաքանակն ու համամասնությունը, բանակի հեղինակության դինամիկան, զինծառայության նկատմամբ վերաբերմունքը:

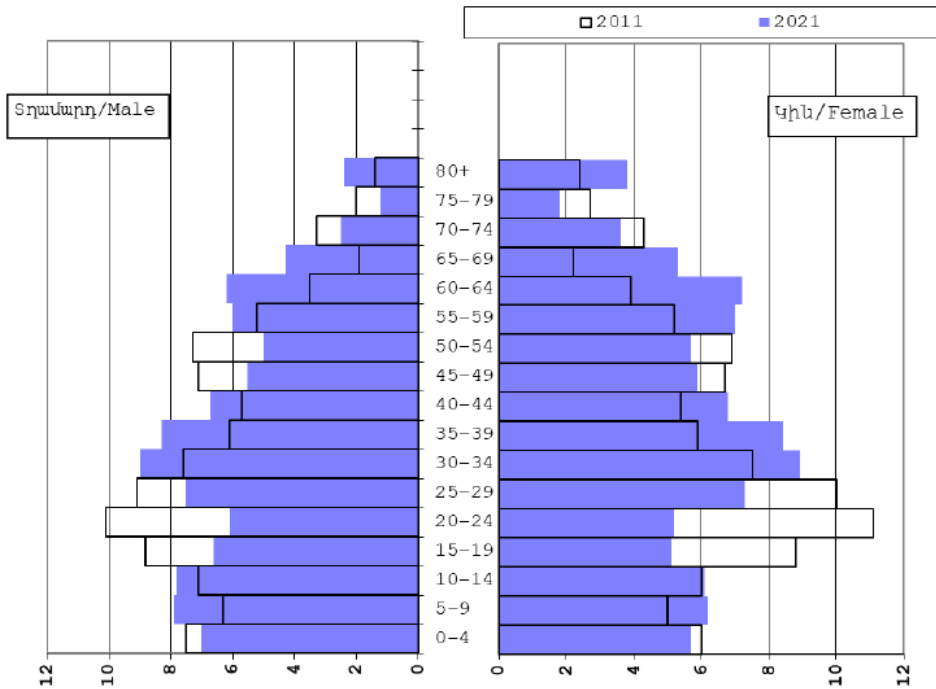
2021 թ. փետրվարի 5-ին հրապարակվել են նախորդ տարվա սոցիալ-տնտեսական վիճակն արտահայտող ցուցանիշները, այդ թվում՝ ժողովրդագրական իրավիճակը: Ըստ այդմ 2020 թ. ՀՀ-ում գրանցվել է 36.448 ծնունդ և 35.371 մահ («ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020 թ. հունվար-դեկտեմբերին» 149) ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, 2020)¹: 2021 թ. մարտի 5-ին հրապարակվել են 2021 թ.

¹ Ծանոթագրություն: Հետազոտող Միքայել Մալխասյանը պաշտոնական վիճակագրության տվյալները համեմատելիս նկատել է մի ցավալի փաստ. 2020 թ. բնական հավելածի նախնական +1077 և այնուհետև +183 տվյալները աճյունների նույնականացումից

հունվարի ժողովրդագրական ցուցանիշները՝ 2.795 ծնված և 3.295 մահացած (որից 390-ը՝ COVID-19-ից), հետևաբար բնական հավելածը բացասական է՝ -500 («ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2021 թ. հունվարին» 11):

2022թ. ապրիլի 13-ին ՀՀ վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը Ազգային ժողովում ասաց, որ 44-օրյա պատերազմի զոհերի թիվն այսօրվա դրությամբ 3.825 է, իսկ ըստ ՀՀ քննչական կոմիտեի մարտի 21-ին հրապարակած տվյալների՝ զոհերի թիվը 3.822 էր, անհայտ էր 187 զինծառայողի և 21 քաղաքացիական անձի գտնվելու վայրը (Ազատություն ռադիոկայան): Այսպիսով՝ չնայած 2020թ.-ի պատերազմի հետևանքով Արցախի բնակչության թվաքանակի վերաբերյալ վերը նշված տվյալների շեղումներին՝ այնուամենայնիվ, պատերազմի աղետալի ազդեցությունն առավել քան ակներև է:

Գծապատկեր 1-ում ներկայացվում է ՀՀ բնակչության սեռատարիքային կազմը 2011 և 2021 թվականների համեմատությամբ, որտեղ ակնհայտորեն երևում է 15-ից 29 տարեկան բնակչության կազմի շեշտակի անկումը, ինչը նվազեցնում է տվյալ տարիքում գտնվող անձանց զինված ուժերի պահեստագործում ներգրավման հնարավորությունները և մասնակցությունը պատերազմական գործողություններին: Հարկ է ընդգծել, որ չնայած վերջին տարիներին կանանց՝ զինծառայության մեջ ընդգրկվելու հնարավորությունների ընդլայնման քաղաքականությանը, այնուամենայնիվ, բանակի մարդկային ռեսուրսի հիմնական և գերակշիռ մասը շարունակում են լինել տղամարդիկ:

Գծապատկեր 1. ՀՀ բնակչության սեռատարիքային բուրգը 2011 և 2022 թթ. տարեսկզբին (տոկոսով ընդամենի նկատմամբ)¹

հետո վերահաշվարկվելու և դառնալու է -67: Այսպիսով, 2020 թ. ՀՀ բնակչության բնական աճը բացասական է եղել, արդեն փաստվում է պաշտոնական վիճակագրության հիման վրա հաշվարկով:

Աղբյուր. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, էջ 37:

Աղյուսակ 1-ում որպես պոտենցիալ բանակի մարդկային ռեսուրս դիտարկվել է **տղամարդկանց պահեստազորային տարիքը**, այն է պարտադիր ժամկետային զինծառայության ավարտից՝ 20 տարեկանից մինչև պահեստազորային սահմանային տարիքը՝ 55 տարեկան (Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին ՀՀ օրենք): Այսպիսով՝ պարզ է դառնում, որ 20-55 տարեկան բնակչության ցուցանիշը տարեցտարի նվազում է՝ 2021թ.-ին հասնելով 672.9 հազար մարդու, որոնք պատերազմի դեպքում հայկական բանակի պահեստազորը համարելու հնարավորություն կունենան:

ՀՀ տղամարդկանց տարիքային կազմը, 1,000 մարդ	2018	2019	2020	2021
Ընդամենը	1,408.2	1,401.8	1,397.0	1,398.1
0-4 տ.	107.5	104.7	100.6	97.6
5-9 տ.	111.8	112.1	111.6	110.7
10-14 տ.	99.7	102.2	105.8	108.8
15-19 տ.	87.6	87.7	89.5	91.7
20-24 տ.	97.8	92.7	88.9	86.0
25-29 տ.	126.1	119.7	111.9	104.4
30-34 տ.	124.7	124.6	123.7	125.7
35-39 տ.	105.6	109.5	113.2	116.3
40-44 տ.	84.1	86.0	89.2	93.6
45-49 տ.	74.9	74.2	74.8	76.7
50-54 տ.	80.9	75.7	71.3	70.2
55-59 տ.	96.7	94.1	89.8	84.0
60-64 տ.	74.8	79.6	82.8	86.5
65-69 տ.	51.1	53.8	57.4	59.7
70-74 տ.	24.6	27.9	32.0	35.8
75-79 տ.	29.6	25.2	21.2	17.1
80+ տ.	30.7	32.1	33.3	33.3
20-54 տարեկան	694.1	682.4	673.0	672.9

Աղյուսակ 1. Տղամարդկանց տարիքային կազմը 2021 հունվարի 1-ի դրությամբ, 1000 մարդ

Այսպիսով՝ վերը բերված վիճակագրական տվյալները արձանագրում են զինապարտության տարիքի տղամարդկանց թվաքանակի զգալի նվազում, որն ուղղակի ազդեցություն ունի խաղաղ և պատերազմական ժամանակներում մոբիլիզացիոն ռեսուրսի հավաքագրման վրա:

Պաշտպանական հնարավորությունների համատեքստում սույն հոդվածում առաջնային ենք համարել ուսումնասիրել **Արցախի ժողովրդագրական պատկերը**՝ հետհայացք նետելով նաև մինչպատերազմական ժողովրդագրական ցուցանիշներին:

2020թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Արցախի մշտական բնակչության թվաքանակը կազմել է 148.8 հազ. մարդ և 2019թ. տարեսկզբի համեմատ ավելացել է 0.5 տոկոսով: Մինչպատերազմական Արցախի տարածքը կազմում էր 11,803 կմ² է, խտությունը 12.6 մարդ /կմ² էր կազմում («Արցախի ժողովրդագրական ժողովածու 2020», 9):

Հատկանշական է, որ 2020թ. տարեսկզբին հաստատվել էին ԱՀ պետական ժողովրդագրական քաղաքականության հայեցակարգի իրականացումն ապահովող 2020-2022 թվականների ծրագիրը և միջոցառումների ցանկը, որի զգալի գործողությունները 2020թ. 44-օրյա պատերազմից հետո կարիք ունեն վերանայման,

սակայն դեռևս համապատասխան քայլեր չեն կատարվել («Արցախի Հանրապետության պետական ժողովրդագրական քաղաքականության հայեցակարգի իրականացումն ապահովող 2020-2022 թվականների ծրագիրը և միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» Արցախի Հանրապետության կառավարություն որոշում): Այսպիսով՝ մինչպատերազմական Արցախն արդեն իսկ ժողովրդագրական բավականին խնդրահարույց պատկեր ուներ, իսկ 2020թ. պատերազմի հետևանքով իրավիճակն ավելի սրվեց, քանզի Արցախում մշտական բնակչության կառուցվածքի ու թվաքանակի փոփոխությունն եղավ:

Միևնույն ժամանակ, առավել խրթին է դարձել այսօրիսակ տվյալների ուսումնասիրությունը և ի հայտ է եկել ժողովրդագրական տվյալների հասանելիության սահմանափակում, քանզի Արցախի վիճակագրական կոմիտեն 2020 թվականից ի վեր իր հրապարակումներում չի ներառում բնակչության թվաքանակի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ: Այնուամենայնիվ, սույն հոդվածում փորձենք որոշակիորեն անդրադարձ կատարել դրանց՝ հիմք ընդունելով պաշտոնական հայտարարություններն ու հասանելի աբյուրների տեղեկատվությունը: 44-օրյա պատերազմի հետևանքով տեղահանվածների ու հետ վերդարձածների քանակը միանշանակ հաշվարկված չէ. ՌԴ պաշտպանության նախարարության հաղորդմամբ՝ մինչև 2020թ. դեկտեմբերի 31-ը տեղահանվածներից 46.998-ը, իսկ 2021 թ. փետրվարի 24-ի դրությամբ՝ արդեն 52.700-ը վերադարձել է Արցախի՝ ՌԴ խաղաղապահ ուժերի ներկայության հատված: Արցախի նախագահի խոսնակը հաստատում է՝ վերադարձել է 95. 000 հոգի (Սիվիլնթթ): Իսկ դեռևս պատերազմի ժամանակ՝ 2020 թ. հոկտեմբերի 24-ին, ՀՀ արտգործնախարար Չոիրաբ Մնացականյանը հայտարարեց, որ Արցախից 90.000 մարդ է տեղահանվել (ՀՀ ԱԳ): Ըստ Արցախի Հանրապետության ՄԻՊ գրասենյակի տվյալների՝ 44-օրյա պատերազմում զոհվել է Արցախյան հաշվառում ունեցող 742 զինճառայող, իսկ 45-ը մինչ օրս համարվում է անհետ կորած: Սպանվել է 80 քաղաքացիական անձ, որոնցից 38-ը՝ գերեվարման մեջ, անհետ կորած է համարվում 20 քաղաքացիական անձ (ՀՀ ազգային ժողովի պաշտոնական կայքէջ): Ի կատարումն ՀՀ, ՌԴ և ԱդՀ ղեկավարների միջև նոյեմբերի 9-ի լույս 10-ի գիշերը ստորագրված եռակողմ հայտարարության՝ 2020 թ. դեկտեմբերի 9-ին հրապարակվել է Արցախի տարածքից Ադրբեջանին հանձնվող բնակավայրերի ցանկը՝ 118 համայնքներ՝ 182 բնակավայրերով (Քաշաթաղի շրջան՝ 50 համայնքներ՝ 92 բնակավայրերով) (Մալխասյան և ուրիշներ 145): Կորսված բնակավայրերի ցանցի բնակչությունը հաշվելու դեպքում պարզ է դառնում, որ մոտ 40.000 մարդ մնացել է անտուն:

Բնակավայրերի քանակի կրճատումն ուղեկցվում է բնակֆոնդի սահմանափակ տարողունակության հանգամանքով, ինչպես նաև Արցախի անվտանգության առօրեական խնդիրներով՝ արդյունքում հանգեցնելով տեղահանվածների հետվերադարձի ապահովման լրջագույն խոչընդոտների:

Աղյուսակ 2-ում որպես Արցախի պաշտպանության բանակի պոտենցիալ մոբիլիզացիոն ռեսուրս դիտարկվել է պահեստագորային տարիքի տղամարդկանց թվաքանակը, որը 2020 թվականին եղել է 34,426, ընդ որում, 2018-2020թթ. արձանագրվել է որոշակի աճ (Արցախի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայություն 8):

Արցախի տղամարդկանց տարիքային կազմը	2018	2019	2020
Ընդամենը	71,758	72,362	72,935
0-4	6,637	6,536	6,294
5-9	6,873	6,982	6,878
10-14	5,534	5,672	6,098
15-19	5,441	5,502	5,488

20-24	5,006	5,073	5,123
25-29	6,360	6,028	5,715
30-34	6,020	6,116	6,176
35-39	5,217	5,448	5,654
40-44	4,359	4,535	4,793
45-49	3,458	3,498	3,567
50-54	3,551	3,481	3,398
55-59	3,839	3,791	3,703
60-64	3,098	3,290	3,493
65-69	2,278	2,299	2,364
70-74	1,182	1,428	1,662
75-79	1,249	1,024	881
80-84	1,023	1,004	1,001
85+	633	655	647
20-54 տարեկան	33,971	34,179	34,426

**Աղյուսակ 2. Արցախի Հանրապետության
տղամարդ բնակչության տարիքային կազմը**

Հաշվի առնելով 2020 թ.-ին Ադրբեջանի կողմից սանձազերծված պատերազմն ու դրանից հետո պարբերական ռազմական ագրեսիաներն ու սադրանքները, ինչպես նաև դրանց ուղեկցող ռազմատենչ հայտարարությունները՝ հարկ ենք համարում որպես հիմնական անվտանգության սպառնալիք դիտարկել Ադրբեջանի Հանրապետության գինված ուժերին և ուսումնասիրությունը կենտրոնացնել այդ երկրի ժողովրդագրական տվյալների հետ զուգադրության մեջ:

Անհրաժեշտ է արձանագրել շատ կարևոր ու մտահոգիչ փաստ, որ Ադրբեջանն իր վիճակագրական հաշվետվություններում ներառում է նաև Արցախին վերաբերող տվյալները, որն արձանագրված է նաև Ադրբեջանի վիճակագրական կոմիտեի հրապարակած մեթոդաբանական պարզաբանումներում (Ադրբեջանի Հանրապետության պետական վիճակագրական կոմիտե): Սույն հոդվածում ներկայացված տվյալները վերլուծելիս մշտապես հաշվի կառնենք այս գործոնը:

Համեմատական վերլուծության համար

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված է վերջին տարիներում Ադրբեջանի Հանրապետության տղամարդ բնակչության տարիքային բաշխումը:

Ադրբեջանի տղամարդ բնակչության տարիքային կազմը, 1,000 մարդ	2018	2019	2020	2021	2022
Ընդամենը	4,938.0	4,982.4	5,028.0	5,053.8	5,074.5
0-4	401.7	385.3	371.0	351.5	328.5
5-9	403.7	414.2	423.4	423.9	415.9
10-14	309.3	318.3	332.6	353.7	380.1
15-19	325.7	322.9	316.4	311.9	310.4
20-24	399.1	379.7	361.1	344.8	330.3
25-29	466.1	457.6	449.2	434.3	418.8
30-34	446.6	459.1	465.9	469.2	468.3
35-39	381.0	393.2	406.0	417.5	432.2
40-44	313.8	325.1	337.6	351.7	363.4
45-49	319.1	310.8	306.4	303.0	306.9
50-54	323.9	323.8	322.1	321.2	316.2

55-59	315.5	321.3	322.6	319.1	317.0
60-64	209.3	232.7	254.0	274.3	286.8
65-69	130.9	138.4	149.5	159.2	173.8
70 և ավելի	192.5	200.2	210.1	218.6	225.9
20-54 տարեկան	2,650	2,649	2,648	2,642	2,636

Աղյուսակ 3. Ադրբեջանի Հանրապետության տղամարդ բնակչության տարիքային կազմը

Դեռևս 2018-2020թթ. 20-54 տարեկան տղամարդկանց շրջանում արտահայտվում է թվաքանակի որոշակի նվազում, իսկ 2021-2022թթ.-ին նվազումն առավել քան զգալի է, 2018-ի համեմատ նվազումը կազմել է շուրջ 14 հազար, ինչում ակնհայտորեն արտահայտվում են պատերազմի և կորուսավիրուսի կորուստները (Ադրբեջանի Հանրապետության պետական վիճակագրական կոմիտե)։

Այնուամենայնիվ, ամփոփելով 20-54 տարեկան տղամարդկանց բնակչության թվաքանակները՝ ստացվում է՝ Հայաստանում շուրջ 673 հազար, Արցախում՝ շուրջ 34 հազար, իսկ հաշվի առնելով Ադրբեջանի հաշվարկման վերընշված մեթոդաբանական պարզաբանումը՝ կստացվի շուրջ 2,6 մլն։ Այսպիսով՝ Ադրբեջանի 20-54 տարեկան տղամարդկանց թվաքանակը շուրջ 3.6 անգամ գերազանցում է հայկական երկու հանրապետությունների համապատասխան թվաքանակին։

Մոբիլիզացիոն ռեսուրսների ուսումնասիրության նպատակով քննության առնենք միջազգային ինդեքսավորման տվյալները, որոնք հնարավորություն են տալիս համեմատության մեջ դիտարկել Հայաստանի մոբիլիզացիոն ընդհանուր ռեսուրսը, ակտիվ զինուժն ու վերջիններիս համամասնությունը բնակչության մեջ։

Աղյուսակ 4-ում ներկայացված է որոշակիորեն համեմատելի 4 երկրների ակտիվ զինուժի և մոբիլիզացիոն ընդհանուր ռեսուրսի թվաքանակը, ինչպես նաև դրանց հարաբերակցությունը բնակչության թվին՝ արտահայտած տոկոսով։

Երկիր	Ակտիվ զինուժ	Մոբիլիզացիոն ընդհանուր ռեսուրս	Մշտական բնակչություն	Ակտիվ զինուժ/բնակչություն	Մոբ. ռեսուրս/բնակչություն
Հայաստան	44,800	259,100	2,961,900	1.60%	8.7%
Ադրբեջան	126,950	471,950	10,345,074*	1.20%	4.6%
Լիբանան	60,000	80,000	5,489,739	1.20%	1.5%
Վրաստան	20,650	26,050	3,744,385	0.60%	0.7%

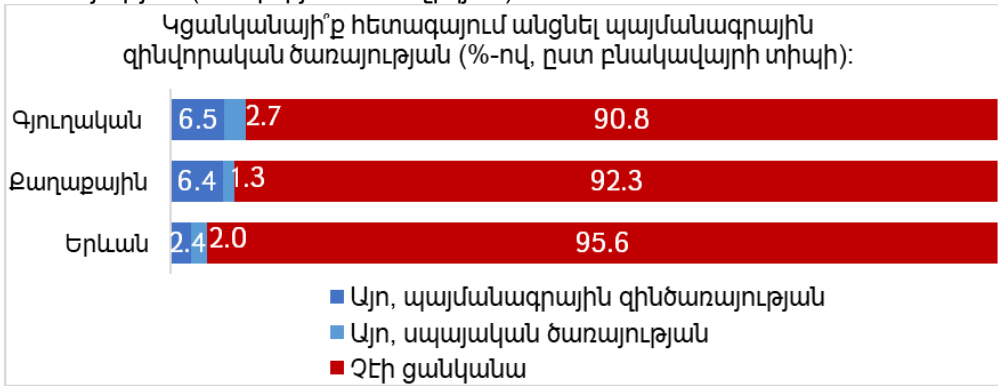
Աղյուսակ 4. Որոշ երկրների զինուժի ռեսուրսն ու բնակչության հարաբերակցությունը

Այսպիսով՝ ըստ ներկայացված տվյալների՝ պատերազմի պայմաններում Հայաստանի մշտական բնակչության 8.7%-ը ընդգրկվում է մոբիլիզացիոն ռեսուրսում, մինչդեռ Ադրբեջանի դեպքում այս ցուցանիշը 4.6% է, ինչը ցույց է տալիս, որ պաշտպանական հնարավորությունների տեսանկյունից Հայաստանի ժողովրդագրական իրավիճակն առավել բարդ խնդիր է առաջացնում մոբիլիզացիոն ռեսուրսի ձևավորման համար (World Population Review)։ Այս պայմաններում պահանջվում է միլիտարիզացիոն մեխանիզմների առավելագույնս արդյունավետ ներդրում և կիրառում։

Պաշտպանական հնարավորությունների համատեքստը շատ լայն է և ներառում է ռազմավարական, քաղաքական, տնտեսական, ռազմատեխնիկական, իրավական, պատմական, սոցիոմշակութային և այլ ոլորտներ։ Ժողովրդագրական հիմնախնդիրները նույնպես ընդգրկում են բազմաթիվ ոլորտներ և առաջընթաց ապահովելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել բոլոր գործոններն ու

առանձնահատկությունները: Տվյալ պարագայում մոբիլիզացիոն ռեսուրսի ձևավորման, այդ թվում՝ կամավորության սկզբունքով բանակի համալրման գործում որոշիչ է **զինծառայության նկատմամբ վերաբերմունքը, բանակի վերաբերյալ գնահատականն ու վարկանիշը**, որոնք էլ ի վերջո ձևավորում են պատերազմական պայմաններում մոբիլիզացիայի մասնակցության նկատմամբ մոտիվացիան: Ուստի ժողովրդագրական ցուցանիշներից զատ պաշտպանական համակարգում բավարար քանակական ներգրավում ապահովելու համար անհրաժեշտ է նաև զինվորական ծառայության վերաբերյալ դրական վերաբերմունք, բանակի համալրման գրավիչ մոդել, բանակի բարձր հեղինակություն և համապատասխան սոցիալ-տնտեսական երաշխիքներ:

Գծապատկեր 2-ում ներկայացվում է ՀՀ ՊՆ N գորամասում պարտադիր ժամկետային զինծառայողների շրջանում անցկացված ուսումնասիրության տվյալները, ըստ որի՝ հարցվածների ավելի քան 90%-ը չի ցանկանա անցնել պայմանագրային և սպայական զինծառայության: Նաև նշենք, որ ամենաբարձր պատրաստակամությունը արտահայտվում է գյուղական բնակավայրերում, որտեղ 6.5%-ը կցանկանար անցնել պայմանագրային, իսկ 2.7%-ը սպայական զինծառայության (Գապարյան և Խաչիկյան):

Գծապատկեր 2. Վերաբերմունքը պայմանագրային զինծառայության նկատմամբ՝ ըստ բնակավայրի տիպի

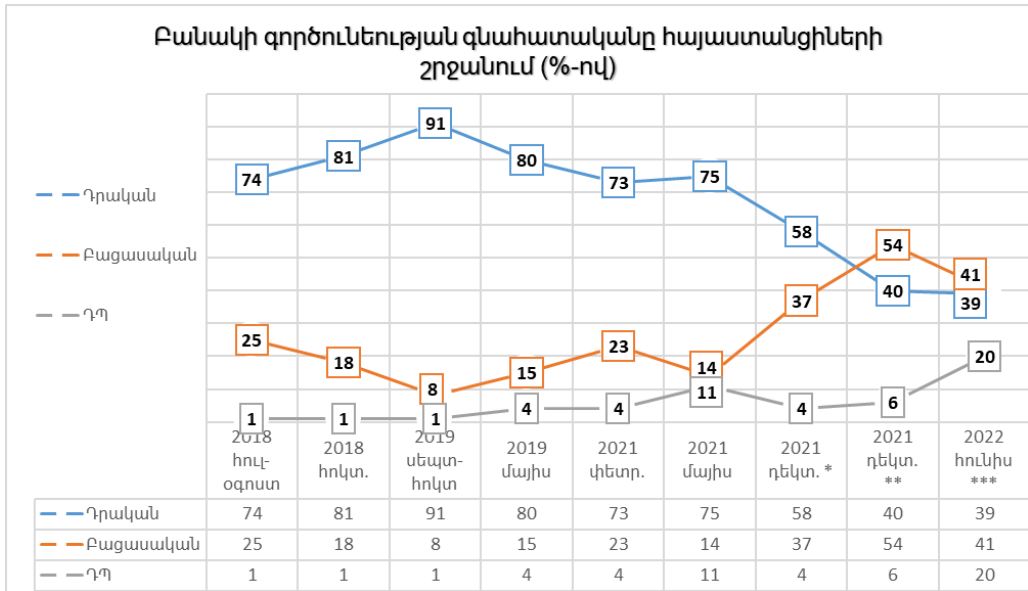
Պայմանագրային և սպայական ծառայության անցնելու ցանկության այս ցուցանիշները ևս բանակի նկատմամբ վերաբերմունքի պրակտիկ դրսևորումներ են: Առկա են պայմանագրային զինծառայության ու սպայական մասնագիտական հեղինակության ապահովման մարտահրավերներ, որոնք զգալիորեն կարող են ազդել նաև համալրման արդյունավետության վրա:

Ժողովրդագրական մարտահրավերներին զուգահեռ առկա են բանակի վերաբերյալ հանրային կարծիքի և հեղինակության ապահովման հիմնախնդիրներ, որոնք ևս լրջագույն սպառնալիք են պատերազմական իրավիճակում մոբիլիզացիոն ռեսուրսի ձևավորման և ռազմական գործողություններում ներգրավելու տեսանկյունից:

Գծապատկեր 3-ում ներկայացված է Հայկական բանակի գնահատականը հայաստանցիների շրջանում: Միջազգային հանրապետական ինստիտուտի (IRI) կողմից հայ հասարակության շրջանում պարբերաբար կատարվում են հետազոտություններ, որոնց արդյունքներով՝ 2018թ.-ի իշխանության փոփոխությունից հետո հուլիս-օգոստոս ամիսներին բանակը հարցվողների 74%-ի շրջանում դրական գնահատականի էր արժանացել՝ զիջելով միայն վարչապետի գրասենյակի վարկանիշին (դրական վարկանիշը՝ 82%) (Public Opinion Survey, IRI, 2018), 2018թ.-ի աշնանը 81% էր (Public Opinion Survey, IRI, 2018), 2019-ի մայիսին 80% (Public Opinion

Survey, IRI, 2019), 2019թ.-ի աշնանը՝ 91% (Public Opinion Survey, IRI, 2019): Պատերազմից հետո զգալիորեն նվազեց բանակի վարկանիշը, մասնավորապես 2021թ.-ի փետրվարին բանակի գնահատականը 73% էր (Public Opinion Survey, IRI, 2021), 2021 դեկտեմբերին զինված ուժերի աշխատանքով բավարարվածությունը 58% էր (Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն, ՄՀԻ, 2021) :

Այնուհետև որոշակի մեթոդաբանական փոփոխություններից¹ հետո 2022թ.-ի դեկտեմբերին հարցվողների շրջանում զինված ուժերի գոհունակությունը 58% էր, բանակի ղեկավարությանը՝ 40% (Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն, IRI, 2021), իսկ արդեն 2022 թ. հունիսին՝ 41% (Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն, IRI, 2021):

Գծապատկեր 3. Բանակի գործունեության վարկանիշը Հայաստանում

Դիտարկենք նաև այլ երկրների զինված ուժերի վերաբերյալ գնահատականը: Ըստ Pew Research Center-ի կողմից հասարակական-պետական ինստիտուտների գործունեության վերաբերյալ իրականացրած ուսումնասիրության՝ Ֆրանսիայում զինված ուժերին վստահում են հարցվածների 84 %-ը, Գերմանիայում՝ 70 %-ը, Իսպանիայում՝ 66 %-ը, ԱՄՆ-ում՝ 80 %-ը (Johnson):

Ելնելով վերոգրյալից՝ արձանագրենք, որ հայկական բանակի վարկանիշը զգալի անկում է ապրել, ինչը անխուսափելիորեն բացասաբար է ազդելու պաշտպանական մարտահրավերներին դիմագրավելու հարցում, ընդ որում, մոտ 35%-ով նվազել են բանակի նկատմամբ դրական գնահատական տվող հայաստանցիները:

Այս ամենն իր ուղղակի և անուղղակի ազդեցությունն է ունենալու բանակի համալրման գործընթացի բոլոր բաղադրիչների վրա, ընդ որում, համալրման գործընթացում ևս ի հայտ են եկել բազմաթիվ մարտահրավերներ:

¹ **Ծանոթագրություն:** 2021թ. դեկտեմբերի հարցման մեջ հարցը փոխվել է՝ «Որքանով եք բավարարված հետևյալ պետական մարմինների աշխատանքով», իսկ կատեգորիան՝ «Չինված ուժեր» և «Բանակի ղեկավարություն», իսկ 2022թ. հունիսի հարցման մեջ հարցը փոխվել է՝ «Որքանով եք բավարարված կամ չբավարարված հետևյալ նախարարությունների աշխատանքով», իսկ կատեգորիան՝ «պաշտպանության նախարարություն»:

Պատերազմից հետո անխուսափելիորեն իրականացվել է Արցախի ՊԲ ռազմավարական ինդիքների վերանայում, ըստ այդմ էլ նաև առաջնագծի պաշտպանական մեխանիզմների փոփոխություն: Արցախյան երկրորդ պատերազմից հետո ձևավորված սահմանագծի պայմաններում անհրաժեշտ ռազմական մարդկային ներուժը վերահաշվարկի կարիք ունի հատկապես սահմանի երկարության ավելացման դեպքում, ինչպես նաև Արցախի պաշտպանության բանակի կառուցվածքային փոփոխությունների համատեքստում:

Արցախի Պաշտպանության բանակի մարդկային ռեսուրսները բաղկացած են եղել պարտադիր ժամկետային զինծառայություն իրականացնող անձնակազմից, ինչպես նաև սպայակազմից և պայմանագրային զինծառայողներից: Հարկ է ընդգծել, որ 2022 թվականի ամառային զորացրումից հետո այլևս ՀՀ-ից դադարեցվեց դեպի Արցախ պարտադիր ժամկետային զինծառայության զորակոչը: Արցախի ՊԲ-ի թափուր հաստիքները համալրվում են պայմանագրային զինծառայողների միջոցով (Tert.am): Միևնույն ժամանակ կպահպանվի ՀՀ քաղաքացիների համար Արցախում սպայական ու պայմանագրային զինծառայություն իրականացնելու հնարավորությունը:

2020թ. պատերազմի հետևանքով շփման գծի առեղծված փոփոխություններ են տեղի ունեցել, որի արդյունքում տարբեր տվյալներով շուրջ 500 կիլոմետրը նոր սահմանագիծ է, ինչն անհրաժեշտ է ապահովել պաշտպանական մեխանիզմներով, հատկապես զինվորական մարդկային ռեսուրսով: Սույն հոդվածի մշակման ընթացքում ՀՀ Գեղարքունիքի, Վայոց Ձորի և Սյունիքի սահմանամերձ հատվածներում տեղի ունեցան եռօրյա պատերազմական գործողություններ, որի ընթացքում ադրբեջանական ռազմական ագրեսիայի հետևանքով զոհվածների և անհետ կորածների թիվը հասնում է 207-ի, այդ թվում՝ զոհվել է քաղաքացիական 3 անձ, 2 քաղաքացիական անձի գտնվելու վայրը համարվում է անհայտ, վիրավորվել է 293 զինծառայող, 7 քաղաքացիական անձ, գերեվարվել է 20 զինծառայող (ՀՀ ԱԽ գրասենյակ):

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ նախևառաջ անհրաժեշտ է ռազմավարական և օպերատիվ մակարդակներում հստակեցնել և վերասահմանել մեր երկրի անվտանգության ապահովման և պաշտպանության իրականացման մոդելը, որի հիման վրա էլ կձևավորվի սահմանագծի պաշտպանության ապահովման համակարգն ու գործողությունները:

Ամփոփելով հոդվածում ներկայացված տվյալներն ու համեմատական վերլուծության արդյունքները՝ անկիայտ են դառնում ժողովրդագրական լրջագույն մարտահրավերները, որոնք չափազանց բարդացնում են հայկական երկու հանրապետությունների պաշտպանական համակարգը, ինչպես նաև անվտանգային սպառնալիքներ են ստեղծում բնակչության խաղաղ գոյատևման համար՝ բնակիչներին դնելով տեղահանության վտանգի առջև:

Հաշվի առնելով հայկական բանակի պաշտպանական հնարավորությունների՝ ժողովրդագրական հիմնախնդիրներով պայմանավորված սահմանափակվածությունը՝ անհրաժեշտ է ինստիտուցիոնալ մակարդակում ակտիվորեն բարելավել մոբիլիզացիոն մեխանիզմները՝ շեշտը դնելով մարդկային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման և բանակի համալրման գործընթացի բարեփոխման վրա: Ի վերջո, պաշտպանական մեխանիզմների զարգացման և ռազմական ներուժի վերականգնման արդյունքում կձևավորվի անվտանգային միջավայր, ինչն էլ իր հերթին ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման կարևոր նախադրյալներից է:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2020 թ. հունվար-դեկտեմբերին, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, Երևան 2020, էջ 149:
2. «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2021 թ. հունվարին. Տեղեկատվական ամսական զեկուլյց», ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, Երևան, 2021, էջ 11:
3. 44-օրյա պատերազմի զոհերի թիվն այսօրվա դրությամբ 3 հազար 825 է. վարչապետ, *Ազատություն* *նախնական*, <https://www.azatutyun.am/a/31801316.html>, 20.09.22.
4. Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2021, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, Երևան, 2021, էջ 37:
5. Չինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին ՀՀ օրենք, ՀՀ *Ազգային ժողով*, Երևան, 2017, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=5937#4.7>.
6. Արցախի ժողովրդագրական ժողովածու 2020, *Արցախի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայություն*, Ստեփանակերտ, 2020, էջ 9:
7. «Արցախի Հանրապետության պետական ժողովրդագրական քաղաքականության հայեցակարգի իրականացումն ապահովող 2020-2022 թվականների ծրագիրը և միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին», *Արցախի Հանրապետության կառավարություն որոշում*, ԱՀ *ազգային ժողով*, Ստեփանակերտ, 2020թ, <http://arlexis.am/DocumentView.aspx?DocID=18469>.
8. Արցախի նախագահի խոսնակը հաստատում է՝ վերադարձել է 95 000 հոգի, *Միվիլներթ*, <https://www.civilnet.am/news/473692/%D5%A1%D6%80%D6%81%D5%A1%D5%AD%D5%AB-%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%A3%D5%A1%D5%B0%D5%AB-%D5%AD%D5%B8%D5%BD%D5%B6%D5%A1%D5%AF%D5%A8-%D5%B0%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%A7%D5%9D-%D5%BE%D5%A5%D6%80%D5%A1%D5%A4%D5%A1%D6%80%D5%B1%D5%A5%D5%AC-%D5%A7-95-000-%D5%B0%D5%B8%D5%A3%D5%AB/>, 25.06.2022 թ.
9. Չոհրաբ Մնացականյանի հարցազրույցը Ղոյչե Վելլեին, ՀՀ ԱԳՆ, https://www.mfa.am/hy/interviews-articles-and-comments/2020/10/21/FM_ZM_Deutsche/10577, 25.06.2022թ.
10. ՀՀ *ազգային ժողովի պաշտոնական կայքէջ*, http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=15183&year=2021&month=9&day=29&fbclid=IwAR0DJ4tILLDGixf3pFbeT7-Vim5wCZxEy0JzpbXa2uUnoDHb9RqwWqam350&lang=arm&enc=utf8, 25.06.2022թ.
11. Մալխասյան Միքայել, Խաչիկյան Արմեն, Տ. Աբրահամ քին. Մալխասյան, Հայաստանի Հանրապետության բնակչության բնական աճը ժողովրդագրական անցման արդի փուլի համատեքստում. միտումներ և մարտահրավերներ. *Հայագիտության հարցեր հանդես 1 (22) Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն*, 2021, էջ 145:
12. Մշտական բնակչության սեռատարիքային կազմը, *Արցախի Հանրապետության բնակչությունը 2020*, Արցախի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայություն, Ստեփանակերտ, 2020, էջ 8
13. Գապարյան Խ., Խաչիկյան Ա., ՀՀ ՊՆ Ն զորամասի սոցիալ-հոգեբանական խնդիրների ուսումնասիրություն (ՀՀ ՊՆ ԱՀՏԱ վարչության, «ԱՐԱՐ» հիմնադրամի, «ԲՐԵՎԻՍ» հետազոտական ընկերության և «ԻՆԹՐԱ» հոգեկան առողջության կենտրոնի համագործակցությամբ), Երևան, 2019
14. *Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Հայաստանի առկա բնակչություն*, *IRI*, *փետրվար* 2021,

https://www.iri.org/wp-content/uploads/2021/03/armenian_presentation_final_16.03.2021.pdf:

15. Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Դեկտեմբեր 2021, *ՄԻՀ Հարցումների հետազոտության կենտրոն*, Center for Insights in Survey Research:

16. Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Հայաստանի առկա բնակչություն, *IRI*, դեկտեմբեր 2021, <https://www.iri.org/resources/public-opinion-surveyresidents-of-armenia/>:

17. Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Հայաստանի առկա բնակչություն, *IRI*, հունիս 2022, <https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-june-2022/>:

18. Նպատակ ունեւք ժամկետային զինծառայողների հանել ԴԲ առաջնագծից. Սահակ Սահակյան, *tert.am*, հոլումը՝ <https://www.tert.am/am/news/2022/06/28/sahakyan/3816876>, 28.06.22թ.:

19. Հայաստանի Հանրապետության Անվտանգության խորհրդի հայտարարությունը, ՀՀ ԱԽ գրասենյակ, <https://seco.am/information/announcements/47?lang=hy>, 20.09.22թ.:

20. Courtney Johnson. Trust in the military exceeds trust in other institutions in Western Europe and U.S. “*Pew Research Center*”, 4 September 2018 <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/09/04/trust-in-the-military-exceeds-trust-in-otherinstitutions-in-western-europe-and-u-s/15/>.

21. Methodological explanations, *The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan*, <https://stat.gov.az/source/demography/?lang=en>, Baku, 2022.

22. Population by sex and age groups, *The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan*, <https://stat.gov.az/source/demography/?lang=en>, Baku, 2022.

23. *Public Opinion Survey: Residents of Armenia*, *IRI*, July 23–August 15, 2018, https://www.iri.org/wp-content/uploads/2018/10/2018.10.9_armenia_poll_presentation.pdf

24. *Public Opinion Survey: Residents of Armenia*, *IRI*, October 9–29, 2018, https://www.iri.org/wp-content/uploads/2019/07/armenia_poll_may_2019_final.pdf

25. *Public Opinion Survey: Residents of Armenia*, *IRI*, *Center for Insights in Survey Research*, September–October 2019, https://www.iri.org/wp-content/uploads/2019/12/iri_poll_armenia_september-october_2019.pdf

26. *Public Opinion Survey: Residents of Armenia*, *IRI*, *Center for Insights in Survey Research*, September–October 2019, https://www.iri.org/wp-content/uploads/2019/12/iri_poll_armenia_september-october_2019.pdf

27. World Population Review 2022, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-size-by-country>, 25.06.2022

WORKS CITED

1. Hayastani Hanrapetut'yan sots'ial-tntesakan vichaky 2020, hunvar-dektemberin, HH vichakagrakan komite, Yerevan, [Socio-economic situation of the Republic of Armenia in 2020 January-December, RA Statistical Committee], 2020, ej 149 (In Armenian)

2. Hayastani Hanrapetut'yan sots'ial-tntesakan vichaky 2021 t' hunvarin. Teghekatvakan amsakan zekuyts'», HH vichakagrakan komite, Yerevan, [Socio-economic situation of the Republic of Armenia in 2021 in January. Informational monthly report, RA Statistical Committee], 2021, ej 11 (In Armenian)

3. 44-orya paterazmi zoheri t'ivn aysorva drut'yamb 3 hazar 825 e. varch'apet, Azatut'yun radiokayan, [As of today, the number of victims of the 44-day war is 3,825. Prime Minister] <https://www.azatutyun.am/a/31801316.html>, 20.09.22 (In Armenian)

4. Hayastani zhoghovrdagrakan zhoghovatsu 2021, HH vichakagrakan komite, Yerevan, [Demographic collection of Armenia 2021, RA Statistical Committee], 2021, ej 37 (In Armenian)
5. Zinvorakan tsarrayut'yan yev zintsarrayoghi kargavichaki masin HH orenk', HH Azgayin zhoghov, Yerevan, [Law of the Republic of Armenia on Military Service and the Status of Servicemen, National Assembly of the Republic of Armenia] 2017, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=5937#4.7> (In Armenian)
6. Arts'akhi zhoghovrdagrakan zhoghovatsu 2020, Arts'akhi Hanrapetut'yan azgayin vichakagrakan tsarrayut'yun, Step'anakert, [Demographic collection of Artsakh 2020, National Statistical Service of the Republic of Artsakh], 2020, ej 9 (In Armenian)
7. Arts'akhi Hanrapetut'yan petakan zhoghovrdagrakan k'aghak'akanut'yan hayets'akargi irakanats'umn apahovogh 2020-2022 t'vakanneri tsragiry yev mijots'arrumneri ts'ankey hastatelu masin, Arts'akhi Hanrapetut'yan karravarut'yun voroshum, AH azgayin zhoghov, Step'anakert, [On approving the 2020-2022 program and the list of measures ensuring the implementation of the concept of the state demographic policy of the Republic of Artsakh], 2020t', <http://arlexis.am/DocumentView.aspx?DocID=18469>, 25.09.22, (In Armenian)
8. Arts'akhi nakhagahi khosnaky hastatum e` veradardzel e 95 000 hogi, Sivilnet', [Artsakh president's spokesperson confirms that 95,000 people have returned], <https://www.civilnet.am/news/473692>, 25.06.2022t'. (In Armenian)
9. Zohrab Mnats'akanyani harts'azruys'y Doych'e Vellevn, HH AGN, [Zohrab Mnatsakanyan's interview with Deutsche Welle], https://www.mfa.am/hy/interviews-articles-and-comments/2020/10/21/FM_ZM_Deutsche/10577, 25.06.2022t'. (In Armenian)
10. HH azgayin zhoghovi pashtonakan kay'ej, [Official website of the RA National Assembly], http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=15183&year=2021&month=9&day=29&fbclid=IwAR0DJ4tIILDGixf3pFbeT7-Vim5wCZxEy0JzpbXa2uUnoDHb9RqwWqam350&lang=arm&enc=utf8, 25.06.2022t'. (In Armenian)
11. Mik'ayel Malkhasyan, Armen Khach'ikyan, T. Abraham k'hn. Malkhasyan, Hayastani Hanrapetut'yan bnakch'ut'yan bnakan achy zhoghovrdagrakan ants'man ardi p'uli hamatek'stum. mitumner yev martahraverner, Hayagitut'yan harts'er handes 1 (22) Yerevan, YePH hratarakch'ut'yun, [The natural growth of the population of the RA in the context of the current stage of the demographic transition. trends and challenges, Armenian Studies Issues Journal 1 (22)], 2021, ej 145 (In Armenian)
12. Mshtakan bnakch'ut'yan serratarik'ayin kazmy, Arts'akhi Hanrapetut'yan bnakch'ut'yuny 2020, Arts'akhi Hanrapetut'yan azgayin vichakagrakan tsarrayut'yun, Step'anakert, [Sex-age composition of the permanent population, Population of the Republic of Artsakh 2020], 2020, ej 8 (In Armenian)
13. KH. Gaparyan, A. Khach'ikyan, HH PN N zoramasi sots'ial-hogebanakan khndimeri usumnasirut'yun (HH PN AHTA varch'ut'yan, «ARAR» himnadrami, «BREVIS» hetazotakan ynkerut'yan yev «INT'RA» hogekan arrohjut'yan kentroni hamagortsakts'ut'yamb), Yerevan, [Study of socio-psychological problems of the N military unit of the RA Ministry of Defense], 2019 (In Armenian)
14. Hanrayin kartsik'i usumnasirut'yun. Hayastani arrka bnakch'ut'yun, IRI, p'etrvar, [Public Opinion Survey: Residents of Armenia] 2021, https://www.iri.org/wp-content/uploads/2021/03/armenian_presentation_final_16.03.2021.pdf (In Armenian)
15. Hanrayin kartsik'i usumnasirut'yun. Dektember 2022, MHI Harts'umneri hetazotut'yan kentron, [Public Opinion Survey: Residents of Armenia, Center for Insights in Survey Research], (In Armenian)

16. Hanrayin kartsik'i usumnasirut'yun. Hayastani arrka bnakch'ut'yun, IRI, dektember, [Public Opinion Survey: Residents of Armenia] 2021, <https://www.iri.org/resources/public-opinion-surveyresidents-of-armenia/>, (In Armenian)

17. Hanrayin kartsik'i usumnasirut'yun. Hayastani arrka bnakch'ut'yun, IRI, hunis, [Public Opinion Survey: Residents of Armenia] 2022, <https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-june-2022/>, (In Armenian)

18. Npatak unenk' zhamketayin zintsarrayoghnerin hanel PB arrajnagsits'. Sahak Sahakyan, [We aim to remove conscripts from the front line of the Armed Forces] 2022, <https://www.tert.am/am/news/2022/06/28/sahakyan/3816876>, 25.09.22, (In Armenian)

19. Hayastani Hanrapetut'yan Anvtangut'yan khorhrdi haytararut'yuny, HH AKH grasenyak, [Statement of the Security Council of the Republic of Armenia, RA Security Council Office], 2022, <https://seco.am/information/announcements/47?lang=hy>, 25.09.22 (In Armenian)

DEMOGRAPHIC CHALLENGES IN THE CONTEXT OF RA AND ARTSAKH DEFENSE CAPABILITIES

ARMEN KHACHIKYAN

*Yerevan State University, Chair of Applied Sociology, Ph.D Student,
Brusov State University, Scientific and Educational Center
of Public Communication Technologies, Lecturer;
«Arar» Civilizational Research Foundation, Executive Director;
Yerevan, The Republic of Armenia*

2020 The 44-day war not only caused significant losses and damages to the republics of Artsakh and Armenia, but also forced to rethink and reformulate the strategic directions and priorities of all spheres.

The subject of this article are the demographic problems in the context of the defense capabilities of Artsakh and Armenia.

The basis for the method of demographic data analysis is official statistical data, results of sociological research, publications of officials and state bodies, etc.

The article examines the data on the demographic situation of the republics of Armenia, Artsakh and Azerbaijan and their analysis in the conditions of the consequences of the 44-day war, as well as the mobilization capabilities of the Armenian army and targeted-comparable countries, the attitude and rating towards military service. The number of men aged 20-54 in Azerbaijan is about 3.6 times higher than the corresponding number of the two Armenian republics. According to international indexing data, 8.7% of the permanent population of Armenia is included in the mobilization resource, while in the case of Azerbaijan, this indicator is 4.6%.

The attitude towards the military service, the evaluation and ranking of the army, which ultimately form the motivation to participate in the mobilization in war conditions, are decisive for the formation of the mobilization resource, including the recruitment of the army on the principle of volunteerism. The rating of the Armenian army has experienced a significant decline, which inevitably has a negative impact on coping with defense challenges, and the number of Armenians who give a positive assessment of the army has decreased by about 35%. Thus, it is necessary to clarify and define the model of implementation of security and protection of our country at the strategic and operational levels, on the basis of which the border protection system and actions will be formed.

Keywords: *Republic of Armenia, Artsakh, demography, security system, military service, army reputation, military potential, mobilization resource.*

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ В КОНТЕКСТЕ ОБОРОНОСПОСОБНОСТИ РА И АРЦАХА

АРМЕН ХАЧИКЯН

*аспирант кафедры прикладной социологии
Ереванского государственного университета,
преподаватель Научно-образовательного центра технологий общественных
коммуникаций государственного университета имени В. Брюсова,
исполнительный директор Фонда цивилизационных исследований «Арар»,
г. Ереван, Республика Армения*

44-х дневная война 2020 года не только нанесла значительные потери и ущерб республикам Арцах и Армения, но и заставила переосмыслить и переформулировать стратегические направления и приоритеты всех сфер их функционирования.

Предметом данной статьи являются демографические проблемы в контексте обороноспособности Арцаха и Армении.

В основу метода анализа демографических данных положены официальные статистические данные, результаты социологических исследований, публикации официальных лиц и государственных органов и т.п.

В статье рассматриваются данные о демографическом положении республик Армения, Арцах и Азербайджан и их анализ в условиях последствий 44-дневной войны, а также мобилизационные возможности армянской армии и целенаправленно-сопоставимых стран, отношение и рейтинг к службе в армии. Количество мужчин в возрасте 20-54 лет в Азербайджане примерно в 3,6 раза превышает соответствующее количество в двух армянских республиках. По данным международной индексации, в мобилизационный ресурс включено 9,3% постоянного населения Армении, в то время как в случае Азербайджана этот показатель составляет 4,6%.

Отношение к воинской службе, оценка и ранжирование армии, формирующие в конечном итоге мотивацию к участию в мобилизации в условиях войны, являются определяющими для формирования мобилизационного ресурса, в том числе комплектования армии по принципу добровольчества. Рейтинг армянской армии значительно снизился, что неизбежно негативно сказывается на решении оборонных задач, а число армян, дающих положительную оценку армии, уменьшилось примерно на 35%. Таким образом, необходимо уточнить и определить модель реализации безопасности и защиты нашей страны на стратегическом и оперативном уровнях, на основе которой будут формироваться система и действия по охране границы.

Ключевые слова: *Республика Армения, Арцах, демография, система безопасности, военная служба, репутация армии, военный потенциал, мобилизационный ресурс.*